

annettu kuva on antiteesi näistä. Neuvostoliittolainen on ailahteleva, harkitsematon, apaattinen, laiska, orjamainen, tuhoava... jne. (s. 396).

Samansuuntaisesti suomalainen yhteiskunta on malliyhteiskunta ja neuvostoliittolainen antiteesi, josta ei löydy ainoataan myönteistä seikkaa. Kysymys on todellisuuden vääristämisestä hyvä-me, paha-nuo asetelmaksi. Me olemme hyvän, oikeudenmukaisuuden, vapauden ja jumalan asialla - nuo toiset pahan, orjuuden ja saatanan asialla.

Luostarisen oikeistolehtien antamat ilmaiset eivät elä vain vuosien 1941-44 historiassa vaan myös nykyajassa. Ydinaseaikakaudella onkin muokattava vahva viholliskuva.

Luostarinen on otsikoinut kirjansa nimellä Perivihollinen. Miksi neuvostoliittolainen on suomalaisten perivihollinen? Suomi on elänyt pidemmän ajan Ruotsin vallan alaisuudessa kuin aikoinaan Venäjän alaisuudessa. Luostarinen pohtii tätäkin kysymystä perusteellisesti ja monitasoiseen analyysiin pohjaten. Russofobialla on pitkät historialliset juuret löydettävissä jo 1500-, 1600-luvun eurooppalaisessa kuvassa.

Viholliskuvilla on historiallinen jatkuvuus, ts. kerran syntyneen viholliskuvan aineksia käytetään uusissa konfliktitilanteissa, toteaa Luostarinen (s. 26).

Viholliskuvat vaihtuvat, muuttuvat, katoavat ja syntyvät uudelleen. Luostarinen toteaa oivallisesti, että viholliskuvassa ei ole ratkaisevaa jokin vihollisessa vaan jokin kuvan luojassa (s. 27). "Eilen" Neuvostoliitto oli USA:n liittolainen, tänään sen perivihollinen. "Eilen" Neuvostoliitto oli Suomen perivihollinen, tänään liittolainen ja ystävä. "Eilen" Kiina oli Red Scare, punainen vaara - tänään hyväksytty. Mikään ei ole pysyvää ja muuttumatonta viholliskuvassa - paitsi muuttuvuus.

Luostarisen kirjoittama teos ilmaisee ennen kaikkea sen, minkä Klinge totesi lisensiaattityön tarkastustilaisuudessa: "Laaja lukeneisuus ja perehtyneisyys kirjallisuuteen on ensimmäinen vaikuttava ja vakuuttava huomio." Tämä laaja lukeneisuus on pystytty jäsentämään jännitteiseksi ja kiinnostavaksi kokonaisuudeksi. Perivihollisen luettuaan avautuu propagandan vastaanottajalle keinoja arvioida, harkita ja sijoittaa tiedot,

kuvat, sanat yhteiskunnallis-historialliseen kontekstiin.

Kirjan oivalliset kuvitukset syventävät ja todellistavat periviholliskuvan tunnuspiirteitä.

Teoksen toivoisi kuluvan paitsi yliopisto-opiskelijoiden (kurssikirjana), myös poliitikkojen, päätöksentekijöitten ja muun kansan käsissä.

Riitta Wahlström

Journalistiset terveiset Snellmanilta ja Topeliukselta

ZILLIACUS, Clas & KNIF, Henrik. Opinionens tryck. En studie över presens bildningskede i Finland. Helsingfors, Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1985. 410 s.

Loppusuoralleen ehtineen Suomen lehdistöhistorian yleiskartoituksen tuotoksia odoteltaessa ovat suomenruotsalaiset tutkijakollegat askartaneet ahkerina suurprojektin ulkopuolellakin. Taustayhteisö, Svenska Litteratursällskapet i Finland, tarkisti uudessa tilanteessa varhaisempia kaavailujaan ja totesi, että suomenruotsalainen lehdistöhistoria sisältyy olennaisena osana kokonaisuuteen, jota Päiviö Tommila tutkijoineen on nyt saattamassa päätökseen. Niinpä purjeita reivattiin tilanteen mukaan ja kvantitatiivisesta siirryttiin kvalitatiiviseen. Kauniina tuloksena on vuoden taitteesta lähtien ollut luettavissa Clas Zilliacuksen ja Henrik Knifin esitys eräistä suomalaisen lehdistön rakennusvaiheen mielenkiintoisista piirteistä.

Runsaat 400-sivuinen, kaksipalstainen teos näyttää ensi katsomalta koostuvan osatutkielmista. Useimpia kytkee toisiinsa lähinnä samalla aikajaksolla liikkuminen eli suomalaisen lehdistön kehitysvaihe syntymästä 1860-luvulle, josta sitten viimeinen osajakso johdattelee lehdistön jo vakiintuneempaan kauteen 1880-luvulle. Lähempi tekstiin paneutuminen kuitenkin osoittaa pian, että myös lehdistön

julkisuusroolin pohdinta ja siihen osallistuneiden toistuva vastaantulo kytkee erilaisia ja erimittaisiakin jaksoja. Skaalahan ulottuu laaja-alaisesta kehitystarkastelusta pääpainoisesti yhden kohteen analysointeihin, joissa kuitenkin vain poikkeuksellisesti (saksalaisperäisen fiktiotekstin tarkastelu) pitäydytään vain pääkohteen pariin.

Osaavien historiantutkijoiden tapaan kirjoittajat ovat rajanneet tehtävänsä selkeästi: kysymyksessä on kvalitatiivinen tutkimusote; se ei ole kronologinen tai systemaattinen. Näin on perustellen lähdetty mosaiikkirakennelman tielle. Kirjoittajan taidosta jää tällöin ratkaisevasti riippumaan, miten pienet ja suuret mosaiikkipalat toistensa lomaan sijoitetaan. Ja kyllä yhteinen rakentamis pohja on aineksista löytynyt. Kirjoittajat tuovat esiin näytteen keskusteleavasta ja kommetoivasta suomalaisesta lehdistöstä sen syntyvuosikymmeniltä.

Kun tässä yhteydessä käyttää sanaa **suomalainen** sen tekee kuitenkin eräin varauksin. Kirjoittajien mosaiikki rakentuu pääpainoisesti ruotsinkielisten lehtien varaan. Tämä selittyy hyvin kirjan julkaisijataustalla, mutta toki myös lehdistön kielellisellä jakaantumalla tarkastelun pääjakson aikana. 1860-luvulle tultaessa ruotsinkielinen lehdistö hallitsi sekä määrällisesti että laadullisesti suomalaisia mielipiteenmuodostuksen kenttää. Sen hallitsevaan kauteen voidaan vielä laskea 1880-lukukin, jota tarkasteltaessa Knif on antanut jo kohtuullisen sijan myös suomenkieliselle lehdistökeskustelulle. Kun suomenkielisiä lehdistöä ei kuitenkaan ole jätetty kokonaan tarkastelun ulkopuolelle yleiselläkään tasolla, olisi mielellään nähnyt siihen vertailevia viittauksia enemmänkin kuin muutamaan nimeen ja pariin, kolmeen suomenkieliseen sitaattiin rajoittuvat. Esimerkiksi **Turun Viikko-Sanomien** olisi antanut aihetta enempään kuin mainintaan, **Gottlundin Suomi** ja **Suomalainen** olivat lehdistön nimikartalla **Finlandin** varhaisempia kaimoja ja vaikkapa **Kanava** olisi tarjonnut näytteitä eloisasta suomenkielisen lehden tekemisestä. Suomalaisen lehdistön roolikuva välitetty näin ollen lähes yksinomaan ruotsinkielisten lehtitekstien ja niiden analysoinnin kautta.

Kirjan ensimmäisessä tarkastelujaksossa Knif seuraa tyylikkäästi suomalaista

sananvapauslinjaa Chydeniuksesta Snellmaniin ja 1860-luvun dagbladilaisuuden tuloon. Oikeutetusti saa tässä tarkastelussa sijansa Adolf Ivar Arwidsson, aikansa vallankumouksellinen. Arwidsson osoittautuu monessa mielessä kiistattomaksi journalistilahjakuudeksi, ei vähiten keksimisnokkeluutensa ansiosta, jonka keinoja kartoitetaan Turun lehdistön varhaisvaiheita analysoitaessa. Hän kirjoitti anonyymina, nimimerkillä (Mnemosynessa "Puoltaja"), esiintyi omalla nimellään ja tittelillään, ampui harhaanjohtavan nimimerkin takaa (ja ohjasi epäilyt pahaa aavistamattomiin sivullisiin), lähetti hämäysmielessä avustuksiaan postitettaviksi maan toiselta laidalta ja otti ruotsalaisen matkailijan hahmon Suomen oloja ruotsalaiselle lukijakunnalle esitellessään. Vaikka pitäisikin kirjoittajan nimitystä "skandaalilehti" **Åbo Morgonbladista** puhuttaessa jotenkin vahvana, on kuitenkin todettava Arwidssonilla olleen ilmeisiä lahjoja skandaalin keinojen käyttöön.

J.W. Snellman, radikaali paria vuosikymmentä myöhemmältä kaudelta, on oikeutetulla paikallaan linjaa vedettäväksi. Hänen merkityksensä suomalaisen lehdistön läpimurtovuosikymmenien vaikuttajana korostuu siinäkin, että hän tulee kirjan sivuilla uudelleen ja uudelleen vastaan eri teemojen yhteydessä. Hän on ankara lehdistön kommentoivan roolin puolustaja käydessään sotaa topelianista "tyhjänpäiväistä koseriää" vastaan.

Käsitys lehdistöstä valtiomahtina saa Zilliacuksen tarkastelussakin mottonsa monessa yhteydessä siteeratusta Thiodolf Reinin ajatuksesta, että ilmiö liittyy **Saiman** syntyyn. Samalla kirjoittaja toteaa Snellmanin itsensä edustaneen vaatimattomampaa lähestymistapaa. Snellmanille lehdistö oli eliitin foorumi mielipiteiden muodostamiseksi; yleinen mielipide edusti koko kansaa, mutta se oli eliitin muodostama.

Zilliacus kiinnittää tekstissään lukijassa yhteyksissä huomiota seikkoihin, jotka asiayhteyksiensä perusteella ovat helposti hyväksyttävissä, mutta ovat harvoin tulleet näin kokoavasti ja napakasti sanotuiksi. Esimerkkinä käyköön suurmiesten ja sanomalehtien kytkeminen toisiinsa. Zilliacus toteaa, että suur-

miehet eivät suinkaan olleet välttämättä suurmiehiä silloin, kun he yleensä yksin lehtiään toimittivat. Lehdistöllisen SUURI ME -käsitteen tarkastelu on kirjan mielenkiintoista antia. Lehdistö, joka "puhui itsestään monikossa ja tarkasteli yhteiskuntaa yksikkömuodossa" oli van- kasti omaksunut ME-käsitteen jo silloin, kun Helsingfors Dagblad peräti kuusimie- hisine toimituksineen saattoi konkreetti- sestikin olla SUURI ME nostaessaan modernin lehdistön lipun 1860-luvun poliittisessa nousuvaiheessa.

Oliko varhaisvaiheiden lehdistömme sitten nimenomaan poliittisen julistuksen tarpeesta lähtevää (vaikka se ei sensuurin pelosta sitä uskaltanut kovin tuoda- kaan julki) ja Topelius "kaupallisine" Helsingfors Tidningareineen jonkinlainen käennä siistissä suomalaisessa lehti- pesässä? Ei toki. Tässä Zilliacus rikkoo huoletta myyttejä, kuten teki jo Päiviö Tommila suomalaisen lehdistön taloudel- lista varhaiskehitystä tarkastellessaan. Puhtaasti poliittisetkin lehdet, Snellmanin tuotteita myöten, olivat myös taloudel- lista kannattavuutta tavoittelemassa. Ne olivat aikansa oppineille merkittävä, monelle jopa päätoimesta saatavan ylit- tävä sivutulo. Tämä pätee selvimmin Topeliuksen "juorulehden" kaltaisiin yri- tyksiin, mutta ei ole vieras sielläkään, mistä Topelius pahimmat pyyhkeensä sai.

Kirjoittajat korostavat, että heidän esityksensä ei ole kronologinen eikä systemaattinen. Varaus on laajaa aika- väliä ja laajenevaa kenttää tarkastele- vassa esityksessä paikallaan erityisesti silloin, kun rakennetaan kuvaa uutistyo- stä. Itse tuotoksen kuvaus olisi kvalitatiivisellakin tasolla liikkuen yhdelle ja kahdellekin miehelle kovanlainen urakka, joten kirjoittajat ovat uutisalueen kehi- tystä kuvatessaankin pysyneet viisaasti aihetta koskevan mielipiteenvaihdon linjoilla. Jakson Nyhetens behag luet- tuaan on saanut ainakin kuvan siitä, että uutinen, sen tiet ja käytännöt, olivat vilkkaasti käsitelty aihe varhais- kauden lehdistössämme. Pohdinta lehdis- tön roolista toisaalta kommentoijana, toisaalta kertojana ei ole yksin oman aikamme lehdistökeskustelun teemoja. Muotoutumiskauden suomalainen lehdistö oli jo monien mielestä oleva "pysyvä kirkolliskokous", keskustelufoorumi, mutta

samalla kaiken inhimillisen kattava tie- donvälityksen instrumentti.

Molempien tehtävien toteutuksessa olivat kuitenkin tuona aikana erityiset esteensä: oli (tosin vähitellen murtuva) virallisen lehden privilegio tiettyihin uutisalueisiin ja oli kaiken takana vaani- va sensuuri. Viimemainitun osuus tuntuu *Opinionens tryck* -kirjassa ohittuvan yllättävänkin viitteenomaisesti. Kun tarkastelun pääkohteena on maan ruot- sinkielinen lehdistö, jonka sensuurikahleet eivät olleet samalla tavoin tiukat kuin erityisvalvonnassa olevan suomenkielisen, on sensuurin sivurooli ehkä perusteltavis- sa. Suomenkielisen lehdistön lähitarkas- telussa sen korostuneempi käsittely olisi jo ollut tarpeen.

Uutisen merkitystä korostavan nyky- kauden lukijakunnan kannalta on runsaan kuudenkymmenen sivun antaminen toimit- taja Topeliuksen tunnetuimmalle uutis- innovaatiolle paikalliskirjeelle ja sen journalistisille heijastumille paikallaan oleva kunnianosoitus. Samalla Leopoldin- kirjeiden käsittely on kirjan kiinteintä antia. Helsingfors Tidningarin vuosina 1842-53 julkaisemat satakunta paikallis- kronikkaa - vastaanottajana luutnantti (ajan myötä everstiluutnantiksi ylenevä) Leopold Gruusiassa ja vuodesta 1850 hänen serkkunsa Leopoldine Sitkassa - sisältävät rikkaan kerronnan kirjon pääkaupungin elämästä.

Monesti kovin pieneltä tuntuviin asioihin paneutuvat kirjeet sekä Tope- liuksen "det förljudes ..." -uutistyyli saivat Snellmanin tarttumaan tukevaan karttuun. Hänen mielestään suomalaisen lehdistön oli oltava totisella asialla, tyhjänpäiväisyyksiin ei ollut vara sortua. Mutta Topeliuksen lähestymistapa puhut- teli lukijoita. Se nosti hänen lehtensä levikinjohtajaksi ja opettaa tämän päivän uutisentekijällekin enemmän kuin taiste- leva snellmanilainen julistus. Tuskin on helppoa löytää myöhemmistäkään lehtiteksteistä esimerkiksi niin elävää taideteoksen sisällönkuvausta kuin on Topeliuksen vuodelta 1948, minkä Zilliacus yhdessä Topeliuksen analysoiman taulun kopiaoineen on aiheellisesti nosta- nut esimerkiksi.

Asiansa osaavien lehdistöntutkijoiden kynän jälkeä on ilo lukea. Yhtä hyvin on mieluisaa todeta, että kirjoittaja ei pidä itseään oppimestarina, joka tyy-

tyisi pääasiassa referoimaan lukemaansa, vaan antaa alkuperäisten kirjoittajien puhua pitkäänkin, monesti näköisteksteinä. Ilkeämielisesti tulkiten näin mittavaa suoraa lainaamista voisi pitää vaikkapa laiskuutena ja siltä se kai näyttäisikin, jollei näytteitä seuraisi ammattimiehen taidolla esitetty analyysi. Nyt pitkästäkin näköislainauksesta tulee vertailukappale, havainnollistaja.

Opinionens tryck opettaa lehdistöhistoriaa harrastaneelle paljon ja todennäköisesti paljon enemmän nykypäivää väkevästi elävälle nuorelle toimittajapolvelle, jonka parissa tuntuu elävän vankka usko siitä, että se mitä journalismista on opittu ja opitaan, on lähtöisin tästä päivästä.

Pentti Salmelin

Kaksi sähköisen viestinnän perusteosta

Radion ja television ohjelmatyön perusteet (Mikko Anttikoski, Juhani Helenius, Pertti Korpinen, Kirsti Penttinen, Arto Röyskö). Espoo, Weilin&Göös, 1986. 289s.

BRUUN, Mikko & KOSKIMIES, Ilkka & TERVONEN, Ilkka. Uutisoppikirja, Helsinki, Tammi, 1986. 333s.

Niinkuin nimikin sanoo, **Radion ja television ohjelmatyön perusteet** jakaantuu jokseenkin tasan kahtia: radion ohjelmatyön perusteisiin ja television ohjelmatyön perusteisiin.

Kirjan ensimmäisessä osassa käydään läpi hyvin kattavasti lähes kaikki mahdollinen radioon liittyvä. Teksti on helppoa luettavaa ja selkeää, paikoin jopa itsestäänselvyksiä sisältävää. Mutta ehkä helppous on paikallaan, kun on käsissä alan perusteisiin johdettava teos.

Kaikkien asioiden mukaan ottaminen tuo kuitenkin kirjaan läpijuoksun maun, monet kiinnostavat ja radiotyön kannalta keskeiset asiat sivuutetaan vain mainin-

nalla. Esimerkiksi radio-ohjelman rakenteet, joka on ohjelmatyön peruskysymyksiä, ohitetaan muutaman sivun esittelyllä, vaikka olisi kokonaisen kirjan arvoinen asia.

Kirjassa on joitakin kiinnostavia ja ehkäpä alaan perehtyvää innostaviakin jaksoja. Esimerkiksi ääniopista ja tehosteista kertovat luvut johdattelevat äänteen maailmaan selkeästi, ja ovat oivana muistutuksena äänten mahdollisuuksista tänä aikana, jolloin radio-ohjelmat ovat kuivuneet puhe-musiikki-puhelinhaastattelun ohjelmiksi.

Radioilmaisusta kirja siirtyy kuvailemaan radiotyötä. Selkeästi se esittelee eri työvaiheisiin osallistuvien ammattinimikkeitä, ohjelman suunnittelua ja erilaista radio-ohjelman tekoon liittyvää paperityötä. Hiukan häiritsevästi tuntuu tässä jaksossa "yleisradiolaisuus". Saattaa myös olla, että jälleen vain lyhyille maininnoille jäävät nauhakartat, ajolistat, käsikirjoitukset ja koostamissuunnitelmat jäävät asiaan perehtymättömälle lukijalle tämänkin jälkeen oudoiksi käsitteiksi. Kuvat olisivat selkeyttäneet asiaa.

Radiotyön eri vaiheista kirja kertoo olennaisia asioita lyhyesti ja tiiviisti. Mutta herää jälleen kysymys, ymmärtääkö radion studiossa käymätön lukija kirjan antia selkeydestä huolimatta, sen verran tekninen aihe on.

Kirjan toisessa, televisiota käsittelevässä jaksossa on pääpiirteittäin samat ongelmat kuin ensimmäisessäkin. Kirja pyrkii käymään läpi lähes kaikki television ohjelmatyön liittyvät peruskysymykset. Tämä aiheuttaa jälleen läpijuoksun makua.

Kirja johdattelee yleisten kysymysten avulla television maailmaan. Se korostaa - aivan oikein - televisiotyössä suunnittelun merkitystä ja eri ammattiryhmien mukaan ottamista työprosessiin riittävän ajoissa. Mutta toimintaverkkojen kuvausta olisi ehkä voinut yksinkertaistaa. Tarvitseeko aloittelevan toimittajan tuntea näinkin monimutkaisen ohjelmatyön kulku?

Luvussa **Valmistautuminen** toteutukseen kirja moitteettomasti esittelee eri kuvakoot, kameran korkeuden, kuvakulmat ja objektiivit. Erittäin havainnollinen on piirros, joka kuvaa zoomauksen ja kamera-ajon eroa.